

УДК 341.171

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-2.11>

І. М. Риженко, кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Демянчука

В. В. Веремчук, здобувач освітньо-наукового рівня
(доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті здійснено дослідження проблемних аспектів визнання держав у міжнародному праві. Визначено, що визнання держави, як важливий етап визнання її суверенітету та незалежності на міжнародному рівні, підтвердження легітимності влади, набуття міжнародної правосуб'єктності держави є політично-правовим актом, що виражає намір держави яка визнає, вступити у стабільні міжнародні відносини з новоствореною державою. Зауважено, що міжнародний інститут визнання держави є важливим інститутом міжнародного права протягом тривалого періоду історії – від часів Стародавнього світу до новітнього часу. Значну кількість новостворених держав було визнано у XX–XIX ст.ст., після двох Світових війн, деколонізації та розпаду ряду комуністичних країн. Підкреслено, що основними видами міжнародного визнання є визнання держави, визнання уряду, визнання органів національного визволення та визнання повстанського руху, а теоріями визнання – конституційна теорія та декларативна теорія. Уточнено, що формами визнання держави визнання держави *де юре*, *де факто*, *ад hoc*. Зауважено, що окремі аспекти визнання держав визначено в таких міжнародних НПА як: Конвенції Монтевідео (1933 р.), Керівних принципах визнання нових держав у Східній Європі та Радянському Союзі, Резолюціях Ради Безпеки ООН та національному законодавстві держав, оскільки визнання держави – це їх прерогатива. Зазначено, що умовами визнання держави є відповідність її наступним критеріям: постійне населення, територія, уряд та незалежні органи управління, здатність вступити у міжнародні відносини, ефективність влади, ступінь цивілізованості держави, політична система, релігія, законність походження, міжнародно-правова легітимність дотримання Статуту ООН, забезпечення гарантій прав людини і громадянина, етнічно-національних груп і меншин, дотримання принципу роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї, забезпечення регіональної безпеки і стабільності, дотримуватися порядку міжнародного правосуддя. Визначено напрями вдосконалення міжнародного інституту визнання держав є: необхідно кодифікувати міжнародні норми, які визначають механізм визнання держави, створити універсальні норми визнання держав, що дозволить уникнути дискримінації та забезпечити справедливий підхід до всіх ситуацій визнання держав; за участі експертів та в межах співробітництва між країнами і міжнародними організаціями розвинути більш детальний механізм визнання держав та уточнити критерії, яким повинна відповідати новостворена держава для того, щоб її було визнано; усунути політичну складову у процесі визнання держави іншими суверенними державами; дослідити нові форми державності, які *де факто* існують у світі та врахувати їх при розробці механізмів визнання держав.

Ключеві слова: міжнародно-правовий інститут визнання, визнання держави, критерії визнання держави.

I. M. Ryzhenko, V. V. Veremchuk. Problem aspects of state recognition in international law

The article examines problematic aspects of state recognition in international law. It was determined that the recognition of the state, as an important stage of recognition of its sovereignty and independence at the international level, confirmation of the legitimacy of the government, acquisition of international legal personality of the state, is a political and legal act expressing the intention of the recognizing state to enter into stable international relations with the newly created state. It is noted that the international institution of state recognition is an important institution of international law for a long period of history – from the time of the Ancient World to modern times. A significant number of newly created states were recognized in the 20th–19th centuries, after two World Wars, decolonization and the collapse of a number of communist countries. It is emphasized that the main types of international recognition are the recognition of the state, the government, the recognition of the national liberation bodies and the recognition of the insurgent movement, and the theories of recognition are the constitutional theory and the declarative theory. It is clarified that the forms of state recognition are *de jure*, *de facto*, and *ad hoc*. It is noted that certain aspects of state recognition are defined in such international NPAs as: the Montevideo Convention (1933), Guidelines for the Recognition of New States in Eastern Europe and the Soviet Union, UN Security Council Resolutions and national legislation of states, since state recognition is their prerogative. It is noted that the conditions for the recognition of a state are its compliance with the following criteria: permanent population, territory, government and independent governing bodies, the ability to enter into international relations, the effectiveness of government, the degree of civilization of the state, political system, religion, legality of origin, international legal legitimacy of compliance with the Charter UN, ensuring guarantees of human and citizen rights, ethnic-national groups and minorities, observing the principle of disarmament and non-proliferation of nuclear weapons,

© І. М. Риженко, В. В. Веремчук, 2024

ensuring regional security and stability, observing the order of international justice. The areas of improvement of the international institution of state recognition have been determined: it is necessary to codify international norms that determine the mechanism of state recognition, create universal norms of state recognition, which will avoid discrimination and ensure a fair approach to all situations of state recognition; with the participation of experts and within the framework of cooperation between countries and international organizations, break down a more detailed mechanism for the recognition of states and specify the criteria that a newly created state must meet in order to be recognized; eliminate the political component in the process of state recognition by other sovereign states; to investigate new forms of statehood that de facto exist in the world and to take them into account when developing mechanisms for the recognition of states.

Key words: international legal institution of recognition, state recognition, criteria for state recognition.

Постановка проблеми. Не заважаючи на значний історичний довід визнання держав єдиного механізму та кодифікованого міжнародного акту, який би визначав даний порядок не має. Спроби подолати недоліки правового механізму визнання держав на міжнародному рівні були прийняті Інститутом міжнародного права при ООН шляхом уніфікації конвенцій 1978 р. та 1983 р., проте відповідних нормативно-правових актів не було ухвалено.

Відсутні єдині критерії у відповідності до яких нова держава може бути беззаперечно визнана усіма державами, значний вплив політичних інтересів на факт визнання нових держав та практична значимість даного міжнародного інституту свідчить про актуальність пошуку універсального механізму визнання держав на міжнародному рівні. Слід зауважити, що враховуючи світові тенденції до децентралізації влади (в т.ч. і сепаратистські рухи) в країнах питання щодо визнання нових держав може не одноразово виникнути на порядку денному міжнародної спільноти. Тому такий міжнародний інститут повинен бути детально регламентований на міжнародному рівні, адаптований до реалій сучасних міжнародних відносин та практики визнання держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню міжнародно-правового інституту визнання держав присвятили свої праці такі науковці, як: В. В. Дівак [1], В. В. Іщенко [2], К. В. Єфремова, І. І. Маринів [3], П. В. Отенко [4], Цимбрівський Т. [5] та інші.

Мета статті полягає у дослідженні проблемних аспектів визнання держав у міжнародному праві.

Результати дослідження. Міжнародний інститут визнання держави є важливим інститутом міжнародного права протягом тривалого періоду історії. Наприклад, досвід визнання влади монарха, який уособлював державу в цілому, був відомий ще в часи стародавніх Єгипту, Китаю, Греції та Риму (так, у Стародавньому Римі було створено право дипломатичної недоторканості та особливого правового статусу іноземців). Подальшого свого розвитку міжнародний інститут визнання держав набув у XV–XVIII ст. та виражався у формі торгівлі між новоствореними (відкритими) державами та існуючими [3, с. 19].

У XX–XIX ст.ст. значна кількість нових держав утворилася після Першої Світової війни (Латвія, Литва, Естонія, Польська Республіка, Чехословаччина, Фінляндія, Королівство Сербів, Хорватів і Словенців та ін.); Другої Світової війни (Ізраїль, ФРН та НДР, Північна та Південна Корея, ряд африканських країн – Гана, Кенія, Нігерія та ін.); в ході деколонізації (Шрі-Ланка, Малайзія, Сінгапур, Ямайка, Індія, Пакистан та ін.); у зв'язку із розпадом есер, Чехословаччини та Югославії (Україна, Словенія, Грузія, Чорногорія, Чехія, Словаччина та ін.), що зумовило процеси їх де юре чи де факто визнання іншими державами-суб'єктами міжнародних відносин.

У теорії та практиці сучасного міжнародного права основними видами міжнародного визнання є визнання держави, визнання уряду, визнання органів національного визволення та визнання повстанського руху.

Традиційно визнання держави – це важливий етап визнання її суверенітету та незалежності на міжнародному рівні, підтвердження легітимності влади, набуття міжнародної правосуб'єктності держави, права держави на захист територіальної цілісності, участі у дипломатичних відносинах, захисту свої громадян за кордоном, отримання статусу учасника міжнародні відносини та міжнародних організацій, права доступу до міжнародного правосуддя та ін. Інститут визнання держави як політично-правовий акт виражає намір держави, яка визнає новостворену державу вступити у стабільні міжнародні відносини з новою країною.

Виділяють дві теорії визнання держави:

1. Конституційна теорія визнання держави (прихильники Г. Лаутерпахт, М. Бастид, Г. Кельзен та ін.), яка визначає, що без міжнародного визнання держава не може бути суб'єктом міжнародного права, що ставить у «залежність» нові держави від політично-правової волі держав, які вже існують. Наразі, у світі існують невизнані держави, наприклад ДНР, ЛНР, Ісламська держава, Придніпровська Молдавська Республіка та ін., які проте фактично користуються права та обов'язками, які випливають із принципу суверенітету.

2. Декларативна теорія визнання держав (прихильники Ф.Мартенс, О.Тіунов, Д.Фельдман та ін.), яка визначає, що держав стає суб'єктом міжнародних відносин з моменту оголошення власної державності, а визнання іншими державами тільки підтверджує факт набуття незалежності державою. Наприклад, у відповідності до ст. 12 Статуту Організації Американських Держав визначає, що «політичне існування не залежить від визнання іншими державами, держава до визнання має право на захист своєї незалежності і цілісності» [6].

Міжнародна практика визнання держав напрацювала ряд нормативно-правових актів, які врегулюють окремі аспекти визнання держав. Зокрема, ст. 1 Конвенції про права та обов'язки держав (Конвенція Монтевідео, 1933 р.) визначає наступні ознаки держави, як суб'єкта міжнародних відносин постійне населення, територія, уряд та здатність вступати у міжнародні відносини [7] (в теорії міжнародного права додають такі ознаки, як: незалежні органи управління, ефективність влади, ступінь цивілізованості держави, політична система, релігія, законність походження). Ст. 3 даної конвенції закріплює, що політичне існування держави не залежить від визнання її іншими державами, оскільки ще до визнання на міжнародному рівні держава має право захищати власну територіальну цілісність та незалежність, самоорганізовуватися, вживати законодавчі заходи для задоволення власних інтересів, визначати юрисдикцію та компетентність судової системи [7] (Конвенція укладена на Сьомій міжнародній конференції американських держав/VII Панамериканській конференції, а тому не є обов'язковою для більшості держав світу).

Наразі, окрім зауваженої вище Конвенції Монтевідео окремі аспекти порядку визнання держави визначено у Керівних принципах визнання нових держав у Східній Європі та Радянському Союзі. Зокрема, такими умовами визнання держави є: дотримання Статуту ООН, зобов'язань визначених у відповідності до Хельсінкського заключного акту та Паризької хартії для нової Європи, забезпечення гарантій прав людини і громадянина, етнічно-національних груп і меншин, дотримання принципу роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї, забезпечення регіональної безпеки і стабільності, дотримуватися порядку міжнародного правосуддя та ін. Дані принципи носять рекомендаційний характер, не відносяться до загальноприйнятих та універсальних норм міжнародного права.

Питання невизнання «незаконного режиму расистського меншості у Південній Родезії» розглянуто у Резолюції Ради Безпеки ООН від 12.11.1965 р. № 216. У даній Резолюції визначено, що Рада Безпеки ООН постановляє засудити оголошення незалежності в односторонньому порядку расистською меншістю в Південній Родезії та закликає всі держави не визнавати даний незаконний режим і утриматися від будь-якої допомоги йому [8]. Слід зауважити, що Резолюція не носить імперативного характеру та врегулює конкретний випадок невизнання нової держави. Проблемним аспектом Резолюції є те, що хоча Південна Родезія відповідала формальним ознакам держави, проте це не «допомогло» у визнанні її як незалежної держави на відміну від Алжиру, який на момент його визнання та прийому до ООН (1962 р.) не відповідав критеріям державності. Це свідчить про те, що практика визнання держав не завжди носить послідовний та такий, що відповідає дійсній ситуації характер [4].

Міжнародне право визначає, що визнання держави виступає прерогативою інших суверенних держав, а тому кожна держава-суб'єкт міжнародних відносин встановлює порядок визнання держави у власному національному законодавстві. Наприклад, п. 4 ст. 106 Конституції України серед повноважень Президента України визначає в т.ч. і повноваження приймати рішення про визнання іноземних держав [9]. Так, Указом Президента України від 11.01.2012 р. № 10/2012 було визнано «Республіку Південний Судан як незалежну державу» [10].

Також, важливим критерієм визнання держави є її міжнародно-правова легітимність, яка проявляється у підтримці, позитивному ставленні та визнанні авторитету владу не тільки населенням країни але й міжнародним співтовариством. Зокрема, у зв'язку із вторгненням Іраку та територію Кувейту Резолюція Ради Безпеки ООН від 02.08.1990 р. № 661 закликає не визнавати режим, який буде встановлений державою, яка окупує, адже захоплення держави та встановлення контролю над її територією не впливає на її суверенітет, хоча вона і зазнала порушення принципу легітимності [11]. Також, прикладом неврахування принципу легітимності для визнання нової держави Сомаліленду (за незалежність якої у 2003 р. на референдумі проголосували 99% населення) є Резолюція Ради Безпеки ООН від 06.03.2013 р. № 2093, яка визначає, що «знову підтверджуючи свою повагу до суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та єдності Сомалі ... знову заявляючи про свою прихильність до всеосяжного та твердому вирішенню ситуації в Сомалі» [12].

Окрім позитивних умов (критеріїв), яким необхідно відповідати новій державі для її визнання виділяють і т.з. «негативні» умови – тобто це ті критерії, які заважають визнанню держави випадку пору – порушення імперативних норм міжнародного права щодо недоторканості кордонів, територіальної цілісності держави, незастосування сили чи погрози сили, мирне врегулювання спорів [4]. Зокрема, створення на території України невизнаних держав ДНР та ЛНР на основі сепаратистських рухів, військової і політичної підтримки РФ, порушення національної безпеки та територіальної цілісності України у 2014 р. виступає перешкодою для визнання даних квазідержав країнами-членами ООН.

На противагу зауваженому можна навести приклад визнання Республіки Косово. Так, рішення Міжнародного суду ООН за поданням ГА ООН містить положення у відповідності до якого визнається, що «декларація незалежності Республіки Косово не суперечить принципам міжнародного права». Рішення носить рекомендаційний (консультативний) характер, проте, якщо до його винесення Косово визнали лише 62 держави (зокрема, Великобританія, США, Македонія, Албанія, Хорватія та ін.), то після прийняття даного рішення незалежність краю Косово визнають вже 89 країн-членів ООН та 4 країни, які не входять до складу ООН.

Формами визнання держави на міжнародному рівні є:

1. Визнання держави *де юре* – це повне офіційне визнання держав, яке виражається у офіційних актах (резолюціях міжурядових організацій, заявах уряду).

2. Визнання держави *де факто* не передбачає повного, остаточного визнання та встановлення дипломатичних відносин, проте допускає укладання двосторонніх угод у торговій, фінансовій, економічній, екологічній, освітній та інших сферах. Слід зауважити, що участь держав у спільних міжнародних договорах не прирівнюється до факту визнання держави.

3. Визнання держави *ad hoc* – це разове, тимчасове визнання, яке носить вимушений характер.

Практика міжнародного права знає спрощену процедуру визнання держави у випадку, якщо новотворе держава стає членом ООН та інших міжнародних організацій. При цьому, голосування за членство в організації не передбачає автоматичного визнання такої держави державою-членом, яка проголосувала «за». Слід зауважити, що частково визнані держави можуть стати членом ООН тільки у випадку, якщо «за» їх членство в організації проголосувало 2/3 членів ООН та 9 членів Ради Безпеки ООН (наприклад, Держави Палестина як частково визнана держава не отримала членство в ООН у зв'язку із тим, що проти проголосували такі члени Ради Безпеки ООН, як Великобританія, Франція та США). Також практика міжнародного права передбачає можливість включення до інституційних органів ООН частково визнаних держав (наприклад, Республіка Косово є членом таких організацій, як ФІФА, ІААФ, ЄБРР, МВФ, МОК, ФІДЕ, МБРР, МАР та ін.).

Зауважене вище свідчить про те, що міжнародний інститут визнання держави потребує вдосконалення, зокрема:

– необхідно кодифікувати міжнародні норми, які визначають механізм визнання держави, створити універсальні норми визнання держав, що дозволить уникнути дискримінації та забезпечити справедливий підхід до всіх ситуацій визнання держав;

– за участі експертів та в межах співробітництва між країнами і міжнародними організаціями розбити більш детальний механізм визнання держав та уточнити критерії, яким повинна відповідати новостворена держава для того, щоб її було визнано;

– усунути політичну складову у процесі визнання держави іншими суверенними державами;

– дослідити нові форми державності, які *де факто* існують у світі та врахувати їх при розробці механізмів визнання держав.

Висновки. Визнання держави, як важливий етап визнання її суверенітету та незалежності на міжнародному рівні, підтвердження легітимності влади, набуття міжнародної правосуб'єктності держави є політично-правовим актом, що виражає намір держави яка визнає, вступити у стабільні міжнародні відносини з новоствореною державою. Міжнародний інститут визнання держави є важливим інститутом міжнародного права протягом тривалого періоду історії – від часів Стародавнього світу до новітнього часу. Значну кількість новостворених держав було визнано у XX–XIX ст.ст., після двох Світових війн, деколонізації та розпаду ряду комуністичних країн. Основними видами міжнародного визнання є визнання держави, визнання уряду, визнання органів національного визволення та визнання повстанського руху, а теоріями визнання – конституційна теорія (держава стає суб'єктом міжнародних відносин з моменту її визнання іншими державами) та декларативна теорія (держава стає суб'єктом міжнародних відносин з моменту оголошення власної державності). Формами визнання держави визнання держави *де юре*, *де факто*, *ad hoc*. Окремі аспекти визнання держав визначено в таких міжнародних НПА як: Конвенції Монтевідео (1933 р.), Керівних принципах визнання нових держав у Східній Європі та Радянському Союзі, Резолюціях Ради Безпеки ООН та національному законодавстві держав, оскільки визнання держави – це їх прерогатива. Умовами визнання держави є відповідність її наступним критеріям: постійне населення, територія, уряд та незалежні органи управління, здатність вступати у міжнародні відносини, ефективність влади, ступінь цивілізованості держави, політична система, релігія, законність походження, міжнародно-правова легітимність дотримання Статуту ООН, забезпечення гарантій прав людини і громадянина, етнічно-національних груп і меншин, дотримання принципу роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї, забезпечення регіональної безпеки і стабільності, дотримуватися порядку міжнародного правосуддя. Напрямами вдосконалення міжнародного інституту визнання держав є: необхідно кодифікувати міжнародні норми, які визначають механізм визнання держави, створити універсальні норми визнання держав, що дозволить уникнути дискримінації та забезпечити справедливий підхід до всіх ситуацій визнання держав; за участі експертів та в межах співробітництва між країнами і міжнародними організаціями розбити більш детальний механізм визнання держав та уточнити критерії, яким повинна відповідати новостворена держава для того, щоб її було визнано; усунути політичну складову у процесі визнання держави іншими суверенними державами; дослідити нові форми державності, які *де факто* існують у світі та врахувати їх при розробці механізмів визнання держав.

Список використаних джерел:

1. Дівак В.В. Деякі проблеми міжнародного-правового визнання невизнаних держав. *Держава і право*. Випуск 52. С. 579–587. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34015/96-Divak.pdf?sequence=1>

2. Іщенко В.В. Невизнані та частково визнані держави в сучасному міжнародному праві. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3/ 4 (31–32) 2016. С. 209–215.*
3. Єфремова К.В., Маринів І.І. Визнання держави в сучасному міжнародному праві (на прикладі Косово). *Право та інноваційне суспільства. № 2 (15), 2020. С. 18–22.*
4. Отенко П.В. Неузгодженість критеріїв міжнародно-правового визнання держав. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9770/1/Otenko.pdf> (дата звернення: 17.03.24).
5. Цимбрівський Т. Інститут визнання у сучасних міжнародно-правових відносинах. *Публічне право № 3 (7). 2012. С. 158–163.*
6. Організація Американських держав. *Місія України при НАТО*. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/mizhnarodna-spirvgrasu/organizaciya-amerikanskih-derzhav> (дата звернення: 01.03.24).
7. Конвенція про права та обов'язки держав (Конвенція Монтевідео, 1933 р.) URL: <https://wa.nt.am/ru/archives/1719> (дата звернення: 16.11.2023 р.).
8. Резолюція Ради Безпеки ООН 216 (1965) від 12.11.1965 р. Офіційний сайт Ради Безпеки ООН. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/223/27/pdf/nr022327.pdf?token=RO5d08j9icnODBgkLM&fe=true> (дата звернення: 01.03.24).
9. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#n4614> (дата звернення: 11.03.24).
10. Про визнання Республіки Південний Судан Указ Президента України від 11.01.2012 р. № 10/2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10/2012#Text> (дата звернення: 13.03.24).
11. Резолюція Ради Безпеки ООН від 02.08.1990 р. № 661 URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/575/85/pdf/nr057585.pdf?token=1HmHPk9E14VRqWLWad&fe=true> (дата звернення: 05.03.24).
12. Резолюція Ради Безпеки ООН від 06.03.2013 р. № 2093 URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n13/250/98/pdf/n1325098.pdf?token=iaHMXN3Rn5vB1QYlwg&fe=true> (дата звернення: 11.03.24).